

ΤΟ ΛΕΞΙΚΟΝ ΜΑΣ

Ἴναι δικαιολογημένη ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἄρθρου μου καὶ εἶναι εἰς ὅλους ὅσοι θὰ τὴν ἀντικρύσουν ἀμέσως σαφῆς, ὥστε νὰ ἐννοῆται χωρὶς κανένα δισταγμὸν ὅτι θέμα μου εἶναι τὸ λεξικόν, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε νὰ μας δώσῃ τὸ Κράτος μὲ ἔξοδά του, χρησιμοποιοῦν ἀποκλειστικῶς ἑλληνικὰς ἐπιστημονικὰς δυνάμεις, καὶ χάριν τοῦ ὁποίου ἰδρῦθῃ καὶ λειτουργεῖ ἰδιαίτερον γραφεῖον, τὸ γραφεῖον τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅπως εἶναι ὁ ἐπίσημος τίτλος του; Ὑποθέτω ὅτι ναί. Ἡ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1908 δημοσίευσις τοῦ «περὶ συστάσεως ἐπιτροπείας πρὸς σύνταξιν καὶ ἔκδοσιν ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς Β. διατάγματος καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως ἔτυχε γενικῶς ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς καὶ ἔμειναν τότε οἱ πολλοὶ μὲ τὴν πολὺ ἀόριστον καὶ συγκεχυμένην ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία εὐρίσκει τὴν ἔκφρασίν της εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς λέξεις: θὰ ἔχωμεν καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τέλους τὸ λεξικόν μας.

Ἐπέρασαν ἕκτοτε τόσα ἔτη καὶ τὸ ἔργον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀναγγελία ἐκίνησε τόσον ἐνδιαφέρον καὶ ἔγινε δεκτὴ μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν, δὲν εἶδεν ἀκόμη τὸ φῶς. Ὀλίγοι γνωρίζουν τὴν ἱστορίαν του καὶ πολὺ ὀλιγώτεροι ποῖαν σημασίαν ἔχουν καὶ πόσας δυσκολίας παρουσιάζουν ἐργασίαι αὐτοῦ τοῦ εἴδους, ὅπως ἐλάχιστοι ἠξεύρουν εἰς ποῖον λεξικοῦ τὴν σύνταξιν καταγίνεται ἐπιτελεῖον ὁλόκληρον Ἑλλήνων συντακτῶν. Διὰ τοῦτο θὰ ἐξιστορήσω ἐδῶ ἕξ ἀρχῆς πᾶν ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὸ δημόσιον αὐτὸ ἴδρυμα ἕως

σήμερα χάριν εκείνων οἱ ὁποῖοι οὔτε το παρηκολούθησαν ἀλλ' οὔτε καὶ ἦτο δυνατόν νὰ το παρακολουθοῦν εἶναι δὲ αὐτοὶ ὄχι ὀλίγοι.

Πολὺ πρὶν ἰδρυθῆναι εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ γραφεῖον τοῦ Λεξικοῦ εἶχαν προκληθῆναι εἰς τὸ ἑξωτερικὸν συζητήσεις μεταξὺ κορυφαίων φιλολόγων καὶ γλωσσολόγων καὶ ἀπὸ ὅλους ἀνεγνωρίζετο ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη νὰ συνταχθῆναι ἓνα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης σύμφωνα μὲ τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης καὶ μὲ τὰς σημερινὰς ἀπαιτήσεις. Ὁ Θησαυρὸς τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου εἶχε τονισθῆναι ἐπανεπισημασθένως ὅτι δὲν ἦτο ἐπαρκὴς, οὔτε ἄλλο ἀπὸ τὰ λεξικά τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅσα ἐξεδόθησαν ὑστερώτερα ἱκανοποιεῖ τοὺς ἐπιστήμονας. Ὅλοι ἐπεθύμουν νὰ γίνῃ καὶ διὰ τὴν ἑλληνικὴν κάτι ἀνάλογον μὲ ὅ,τι ἔγινε διὰ τὴν λατινικὴν, τῆς ὁποίας εἶχαν ἀναλάβει νὰ συντάξουν τὸν θησαυρὸν πέντε γερμανοαυστριακαὶ ἀκαδημαῖαι· τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων ἐστρέφετο πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἀδιάφοροι καὶ διὰ τὰς ἄλλας περιόδους τῆς γλώσσης μας, τὴν μεταγενεστέραν καὶ τὴν μεσαιωνικὴν· ἡ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι μὲ κύριον ἀντιπρόσωπον τὸν Χατζιδάκιν πρόοδος τῶν σπουδῶν τῆς νεοελληνικῆς καὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἐπέβαλλε λεξικογραφικὴν ἐργασίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν νεωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἐπιστεύετο πάντοτε ὅτι μόνοι κατάλληλοι ν' ἀναλάβουν θὰ ἦσαν Ἕλληνες φιλόλογοι καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐπερίμενεν ἡ ἐπιστῆμη νὰ ἔλθῃ μίαν ἡμέραν εἰς φῶς τὸ λεξικὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἀφίνοντες λοιπὸν κατὰ μέρος τὴν σύγχρονον περίοδον τῆς γλώσσης μας καὶ μὲ αὐτὴν καὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἐνδιαφέροντο περισσότερο οἱ ξένοι, ὅπως εἶπα, διὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ τῶν συζητήσεών των θέμα ἦτο ἡ μέθοδος τῆς συλλογῆς τοῦ ὕλικου, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἐγίνετο ἡ σύνταξις, τί ἔξοδα θὰ ἐχρειάζοντο καὶ αἱ πολλαὶ μεθοδικαὶ δυσκολαί, τὰς ὁποίας παρουσιάζει μίαν τόσον κολοσσαία ἐργασία, ἔπειτα τὰ χρονικὰ ὅρια τοῦ Λεξικοῦ, ἕως ποῦ δηλ. θὰ ἔφθανε τὸ ὕλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ περιελάμβανε ὁ νέος αὐτὸς

θησαυρός ἡ ἐπικρατήσασα ἐν τέλει γνώμη ἦτο νὰ περιλάβῃ ὀλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸν Μάϊον τοῦ 1904 κατετέθη ἐν Λονδίῳ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ ἑλληνιστοῦ R. Jebb ἐξ ὀνόματος τῆς βρετανικῆς ἀκαδημίας κατὰ τὴν δευτέραν γενικὴν συνέλευσιν τοῦ διεθνοῦς συλλόγου τῶν ἀκαδημιῶν (Association Internationale des Académies) σχέδιον λεξικοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς κατὰ τὸ ὅποιον τὸ γλωσσικὸν ὕλικόν θὰ περιοριζέτο μέχρι τῶν περὶ τὸ 600 μ. Χ. χρόνων. Ἡ πρότασις ἔγινε δεκτὴ ὄχι ἄνευ δισταγμῶν καὶ ἐξελέγη ἐπιτροπὴ νὰ μελετήσῃ τὸ ζήτημα, τὸν Μάϊον δὲ τοῦ 1906 ἀπεφασίσθη ἐν Βιέννῃ νὰ ἀρχίσουν αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀρχείου τῆς ἑλληνικῆς λεξικογραφίας εἰς τὸ ὅποιον θὰ συνεκεντρῶντο πᾶσα σχετικὴ μὲ τὸ Λεξικὸν προπαρασκευαστικὴ ἐργασία· ἀλλὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1908 ἡ βρετανικὴ ἀκαδημία ἀπέσυρε τὴν πρότασιν τῆς, ἐπειδὴ ἡ ἐπιχείρησις ἔνεκα μεγάλων δυσκολιῶν προεβλέπετο ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀχθῆ εἰς πέρας. Ἔτσι λοιπὸν αἱ συζητήσεις καὶ τὰ σχέδια διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἔξωτερικὸν δὲν κατέληξαν εἰς πρακτικὸν ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἰδέα τῆς συγγραφῆς τοῦ Λεξικοῦ ὀριστικῶς ἐγκατελείφθη.

Ὅλην αὐτὴν τὴν κίνησιν παρηκολούθει μὲ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ ὅταν ὅσα περὶ τοῦ Λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐμελετήθησαν καὶ ἐσχεδιάσθησαν ἀπὸ τοὺς ξένους ἐναυάγησαν, ὁ ἄξιος αὐτῆς ἀντιπρόσωπος Χατζιδάκις ἐθεώρησε καθήκον καὶ πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην αἱ Ἀθῆναι νὰ γίνουν κέντρον ἑλληνικῶν λεξικογραφικῶν ἐργασιῶν καὶ ἡ σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ νὰ υἰοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ Κράτους. Οὔτε ἠγνοοῦντο οὔτε ὑπετιμῶντο αἱ δυσχέρειαι τὰς ὁποίας εἶχεν ἡ ἐπιχείρησις, ἡ δὲ εἰσηγητικὴ ἔκθεσις εἰς τὸ Β. διάταγμα τῆς 4 Νοεμβρίου 1908 περὶ τοῦ Λεξικοῦ ἐτόνιζε τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς ἐν ὅλον ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς ἀρχῶν ἕως σήμερα καὶ

ἐπιδιώκετο νὰ στραφῆ εἰς τὸ ἐπιχειρούμενον ἔργον ὀλοκλήρου τοῦ Ἑθνους ἢ προσοχή.

Διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ Νοεμβρίου «συνιστᾶτο ἐν Ἀθήναις ἐπιτροπεία σκοποῦσα τὴν σύνταξιν καὶ ἔκδοσιν τοῦ ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφανίσεως μέχρι τοῦ νῦν». Τὸ σχεδιαζόμενον λοιπὸν λεξικὸν θὰ περιελάμβανε ἀρχαῖα καὶ νέα γλωσσικὰ στοιχεῖα ἀναμῖξ. Πᾶν ἀρχαῖον γλωσσικὸν στοιχεῖον θὰ παρηκολουθεῖτο μέχρι τῆς ἐξαφανίσεώς του, ἂν ἐξέλιπε, καὶ μέχρι σήμερον, ἂν σφύζεται πουθενά, καὶ τὰνάπαλιν πᾶν νέον γλωσσικὸν στοιχεῖον θὰ ἐξητάζετο ἀπὸ τῆς πρώτης του ἐν τῇ γλώσσει ἐμφανίσεως μέχρι σήμερον καὶ θὰ ἐρμηνεύετο ἀπὸ πάσης ἀπόψεως κατὰ τόπους καὶ χρόνους. Διὰ νὰ γίνω δὲ σαφέστερος, προκειμένου περὶ λέξεων, τὰ ὀνόματα π. χ. ἀδελφός, ἀδράχι, ἀήρ. αἷμα, ἄρτος, ἄωρος, βουσί, γλώσσα, ἦπαρ, κάστρο, λαός, μάννα, λώθρα, νέκταρ, ξόρκι, ὄκνος, πατρίς, φέγγος, φῶς, ψωμί, ὄρα θὰ ἀπετέλουν ἄρθρα τοῦ Λεξικοῦ. Ἐκεῖ θὰ ἀνεγράφοντο πάντες οἱ τύποι τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀρχαῖοι καὶ νέοι, ἂν ἡ λέξις σφύζεται ἕως σήμερον (νέοι τύποι μόνον τῆς ὀνομαστικῆς π.χ. τῆς λέξεως ἀδελφός ὑπάρχουν σήμερον ἐν τῇ γλώσσει γνωστοὶ δέκα τρεῖς, τῆς λέξεως ἀδράχι τριάκοντα δύο, τῆς λέξεως ἀήρ ἑπτὰ, τῆς λέξεως αἷμα ἕνδεκα), ἔπειτα θὰ ἐσημειώνετο ἡ ἐτυμολογία, ἔπειτα αἱ σημασίαι. Εἰς ἐκάστην σημασίαν θὰ προσετίθεντο ὡς παραδείγματα χωρία συγγραφέων, μεταγενεστέρων, μεσαιωνικῶν καὶ ἄλλα γλωσσικὰ μνημεῖα οἰαδήποτε (ἐπιγραφαί, πάπυροι) ἢ φράσεις τῆς σημερινῆς λαλουμένης καὶ τῶν ἰδιωματῶν της ἢ καὶ χωρία συγχρόνων συγγραφέων. Θὰ ἐξητάζοντο ἐνὶ λόγῳ αἱ λέξεις ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ θὰ κατεφαίνετο ὀλοκλήρως ὁ βίος καὶ ἡ ἱστορία των. Ἡ ὅλη ἑλληνικὴ γλώσσα κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς περιόδους, τὴν ἀρχαίαν, τὴν μεταγενεστέραν, τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν νεωτέραν θὰ ὑπεβάλλετο εἰς ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν χωρὶς νὰ παρεμβάλλεται ὀριόν τι εἶτε τοπικὸν εἶτε χρονικόν. Τόσον εὐρὺ ἦτο τὸ διατυπωθὲν διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ Νοεμβρίου σχέδιον, ἢ δὲ ἐκτέλεσις του ἦτο φανερόν ὅτι ἀπῆτει

ἀφθονα χρηματικά μέσα, πολλές ἐπιστημονικὰς δυνάμεις καὶ χρόνον ὄχι ὀλίγον. Τὸ σχέδιον αὐτό, καίτοι ἐπεδοκιμάσθη καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπεστηρίχθη μάλιστα ἐναντίον ἐνδεχομένων ἀντιρροήσεων, εὐθύς ἔξ ἀρχῆς παρατηρήθη ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν ἀμέσως ἔξ ὀλοκλήρου νὰ πραγματοποιηθῇ προσωρινῶς τοῦλάχιστον ἔπρεπε νὰ τροποποιηθῇ, διότι οὔτε τὰ ὑλικά μέσα ὑπῆρχον, οὔτε αἱ ἀφθονοὶ προεργασίαι, τὰς ὁποίας ἐχρειάζετο τὸ ἔργον διὰ νὰ λάβῃ ὅσην τοῦ ὠρίζε τὸ διάταγμα ἔκτασιν, ἰδίᾳ δ' ἀνεπαρκεῖς ἐκρίθησαν αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἐργασίαι, αἱ ὁποῖαι ἐδίδετο πλέον εὐκαιρία νὰ καλλιεργηθοῦν συστηματικώτερον.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ περιορισθῇ κατ' ἀρχὰς τὸ ἔργον εἰς ὅρια δυνατά, τὴν ἔρευναν δηλαδὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἰδιωμάτων τῆς ἕκ τῆς ἐρεύνης ταύτης, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλλε καὶ ἐθνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη, θὰ διεφωτίζοντο μὲν καὶ αἱ ἄλλαι αἱ παλαιότεραι περίοδοι τῆς γλώσσης, θὰ ἐπραγματοποιεῖτο δὲ ἡ σύνταξις ἐνὸς προχείρου νεοελληνικοῦ Λεξικοῦ.

Μὲ αὐτὸ τὸ πρόγραμμα εἰργάσθη τὸ γραφεῖον τὰ πέντε πρῶτα ἔτη τοῦ βίου του ἦτοι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 1909, ὅταν ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι, μέχρι τῶν μέσων τοῦ 1914. Τότε ἀπὸ διάφορα ἔντυπα καὶ χειρόγραφα κατεγράφη γλωσσικὸν ὑλικὸν εἰς 500,000 δελτία, τὰ ὁποῖα κατετάχθησαν ἀλφαβητικῶς καὶ ἀπετέλεσαν τὸ πρῶτον ἀρχεῖον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου μὲ τὸν χαρακτῆρα πάντοτε τῆς προχειρότητος συνετάχθη ἐλάχιστον μέρος τῶν ἄρθρων τοῦ στοιχείου α, τὰ ἄρθρα τοῦ β, γ, δ, ε, ζ, η, θ, ι, μέρος τοῦ λ, ἡ ἀρχὴ τοῦ μ καὶ τὸ ω, συγχρόνως δ' ἤρχισε νὰ καταρτίζεται καὶ δευτέρον ἀρχεῖον, διότι ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ πρώτου. Ἡ ἐργασία τῶν ἐτῶν τούτων, καίτοι τὰ χρηματικὰ μέσα ἦσαν γλίσκρα καὶ τὸ προσωπικὸν τῶν συντακτῶν ὀλιγάρριθμον—πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν ἐχορηγοῦντο δραχμαὶ 10,000 ἐτησίως ἐκ τοῦ Δωριδείου κληροδοτήματος, οἱ δὲ συντάκται μόνις τὸ 1912 ἤρχισαν νὰ ὑπερβαίνουν τοὺς τρεῖς—ὑπῆρξε πολλὴ καὶ ἀξία λόγου, διότι συμπληρουμένη

εις όσας παρουσίαζεν έλλείψεις και άτελείας έχρησιμοποιήθη βραδύτερον, ήτο δέ φανερόν ότι άν έπροχώρει με τας περιωρισμένας αυτάς αξιώσεις θα έβλεπε τό φώς έργον χρήσιμον, άλλ' όχι και ανάλογον πρός όσα διά τοῦ διατάγματος τοῦ Νοεμβρίου υπεσχέθημεν και ό,τι έπερίμεναν και εξήτουν ήδη από ήμάς οί ξένοι, ήτο δέ τοῦτο ή σύνταξις ιστορικοῦ λεξικοῦ τής συγχρόνου λαλουμένης και τών ιδιωμάτων της. Η έπιτροπεία κατά τό διάστημα τής πενταετίας ποτέ δέν έπαυσε νά ζητῆ από τό Κράτος, όπως φαίνεται από τας έτησίαις εκθέσεις τών πεπραγμένων, ν' αναγράφη εις τόν προϋπολογισμόν χωριστόν χάριν τοῦ Λεξικοῦ κοινδύλιον και νά αναγνωρισθῆ ή ύπηρεσία τοῦ Λεξικοῦ ως δημοσία διά νά προσληφθοῦν εις αὐτό περισσότεροι συντάκται τοὺς όποίους έχρειάζετο. Τήν χρηματικήν ένίσχυσιν τοῦ έργου τόν Μάρτιον τοῦ 1912 συνέστησε εις τήν τότε Κυβέρνησιν και τό συγκροτηθέν έν Αθήναις συνέδριον τών Ανατολιστῶν κατά τήν γενικήν τελευταίαν τών τμημάτων συνέλευσιν δι' έπιτροπείας εκ τών καθηγητῶν Α. Thumb, Α. Heisenberg, Η. Pernot και D. Hesseling. Καί πρός δήμους δέ και σωματεία ή και ιδιώτας άπετείνετο ή έπιτροπεία τοῦ Λεξικοῦ επιθυμοῦσα ν' αύξηθοῦν οί γλίσχροι πόροι τοῦ ιδρύματος και νά λάβη ή εργασία ευρύτεραν ανάπτυξιν.

Τοῦτο κατορθώθη τῷ 1914, ότε έδημοσιεύθη ό νόμος 220, διά τοῦ όποίου, όπως έγραφον έν τῇ πρός τό Ὑπουργεῖον εκθέσει τής έπιτροπείας «έξησφαλίσθησαν οί απαραίτητοι πρός έπιτυχή εξακολουθήσιν τοῦ έργου όροι και ήδυνήθη ή έπιτροπεία νά συγκεντρώσῃ εις τήν ύπηρεσίαν αὐτοῦ τό κατάλληλον και αναγκαῖον προσωπικόν». Ο νόμος εκείνος συνεπληρώθη κατά τό 1918 διά τοῦ νόμου 1383 και τό 1920 διά τοῦ νόμου 2346.

Από τών μέσων τοῦ 1914 αρχίζει νέα διά τό γραφεῖον τοῦ Λεξικοῦ περίοδος. Τής μακροῦς και επιπόνου εργασίας, ή όποία έγινεν εκτοτε έως σήμερα, τοῦ σχεδίου τής εργασίας και τής συντάξεως αἱ λεπτομέρειαι όπως και πᾶσα μεταβολή σχετιζομένη με τήν διευθύνουσαν έπιτροπήν και τό προσωπικόν τών συντακτῶν εύρίσκονται εις τας εκθέσεις

αἱ ὁποῖαι τακτικῶς ὑποβάλλονται κατ' ἔτος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ὅλης αὐτῆς τῆς ἐργασίας τὰ κύρια σημεῖα θὰ δώσω ἐδῶ ἐν πάσῃ συντομίᾳ. Καὶ πρῶτον διὰ νὰ γίνῃ δυνατὸν συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ συντασσομένου Λεξικοῦ ν' ἀντιπροσωπεύεται ὅσον τὸ δυνατὸν καλύτερα καὶ πιστότερα ἡ νέα ἑλληνικὴ καὶ τὰ ἰδιώματά της ἐλήφθη φροντὶς ν' ἀξηθῆ τοῦ ἀρχείου τὸ ὕλικόν. Πρὸς τοῦτο δὲ συνετάχθη διάγραμμα τοῦ ὁποίου ἀντίτυπα διὰ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας κατενεμήθησαν εἰς τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς. Εἰς τὸ διάγραμμα αὐτὸ ἔγραψα τὰ ἑξῆς :

« Ἐπειδὴ τὸ ὕλικόν τοῦ πρώτου ἀρχείου τοῦ ἡμετέρου λεξικοῦ (δελτία 500,000) δὲν εἶναι οὐδὲ πολλοσημόριον τοῦ μεγάλου θησαυροῦ τῆς λαλουμένης γλώσσης, ἡ ὁποία πρέπει ν' ἀντιπροσωπεύηται ἐν τῷ λεξικῷ ὅσον τὸ δυνατὸν πληρέστερον καὶ ἀρτιώτερον, ὥστε οὐδεμία, εἰ δυνατόν, αὐτῆς λέξις, τύπος, σημασία, χρῆσις κ.τ.τ. νὰ μὴ μένῃ ἀνεξέταστος καὶ νὰ δυνάμεθα οὕτω νὰ ποριζώμεθα ἀκριβῆ ἐποπτεῖαν τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ θησαυροῦ, ἐκρίθη ἀναγκαῖον παραλλήλως πρὸς τὴν σύνταξιν τῶν ἀρθρων ἐκ τοῦ πρώτου ἀρχείου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀσχολοῦνται νῦν οἱ συντάκται, νὰ καταρτισθῆ καὶ δεύτερον ἀρχεῖον.

Τὸ δεύτερον τοῦτο ἀρχεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ ὕλη ἀσυγκρίτως πλουσιωτέρα τοῦ πρώτου καὶ ἐπιστημονικώτερον συγκεροτημένη θὰ χρησιμεύσῃ πρὸς συμπλήρωσιν καὶ τελειότεραν σύνταξιν τῶν ἀρθρων τοῦ Λεξικοῦ, θ' ἀποτελεσθῆ ἐξ ὕλικου νέου, παρεχομένου τὸ μὲν διὰ τῆς γινομένης ἤδη συμπληρωτικῆς ἀποδελτιώσεως τῶν ἀτελῶς ἢ ἔλλιπῶς πρότερον ἀποδελτιωθέντων, τὸ δὲ ἀπὸ νέων συλλογῶν καὶ διατριβῶν, συνταχθησομένων χάριν τοῦ Λεξικοῦ μετὰ μελέτην τῶν κατὰ τόπους ἰδιωμάτων.

Εἰς πλήρωσιν κυρίως τῆς ἀνάγκης ταύτης ἀποβλέψας ὁ νομοθέτης ὥρισεν ἐν τῷ περὶ τοῦ Λεξικοῦ νόμῳ ἵνα ἀνατίθενται εἰς τοὺς συντάκτας ἰδιαίτεραι ἀποστολαὶ σχετικαὶ πρὸς τὸ Λεξικόν, διότι διὰ τοιούτων ἐργασιῶν ὑπάρχει βεβαία ἐλπὶς ὅτι θὰ περιληφθῆ ἐν αὐτῷ τῆς νῦν ὑπὸ μελέ-

την συγχρόνου λαλουμένης ὅσον τὸ δυνατόν πληρέστερον ὁ ὄλος θησαυρός. Ἡ διεύθυνσις τοῦ γραφείου τοῦ Λεξικοῦ κατήρτισε μετὰ τῶν συντακτῶν τὸ κάτωθι λεπτομερές διάγραμμα συναγωγῆς ὕλικου, τὸ ὁποῖον προορίζεται νὰ χειραγωγήσῃ πάντας ἐκείνους μάλιστα ὅσοι, εἴτε λόγιοι, εἴτε διδάσκαλοι, εἴτε φοιτηταί, καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας προπαιδείας θὰ θελήσωσι διὰ συμβολῆς αὐτῶν νὰ προαγάγωσι τὸ ἔργο τοῦ Λεξικοῦ. Τοῦ διαγράμματος τούτου συμπλήρωμα εἶναι αἱ ἐπιτασσόμεναι βραχεῖαι ὁδηγίαι πρὸς παράστασιν τῶν φθόγγων, αἵτινες ἐξασφαλίζουν τὴν ὁμοιόμορφον καὶ ἀκριβῆ ἀπόδοσιν τῶν συνηθεστέρων φθογγικῶν συμπλεγμάτων, τῶν ὁποίων ἡ διάκρισις εἶναι ἀναγκαιοτάτη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ.

Ἴνα δὲ ἀπὸ τῆς κατὰ τόπους μελέτης τῶν ἡμετέρων ἰδιωμάτων καὶ ὑπὸ μὴ εἰδικῶν γινομένης ἐπιχυθῆ πως φῶς εἰς τὸ λίαν διαφέρον ζήτημα τῶν διαλεκτικῶν διαφορῶν τῆς λαλουμένης, ἐπιφέρεται ἐν τέλει σειρά τινων προχείρως προβαλλομένων ἀπορημάτων, εἰς τὴν γραμματικὴν ἀναφερομένων, τῶν ὁποίων ἡ λύσις θὰ εἶναι ὠφέλιμος εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς Λεξικόν».

Πρὸς τὰς ὁδηγίας τοῦ διαγράμματος συνεμορφώθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὅσοι ὑπέβαλαν εἰς τὸν διαγωνισμὸν τῆς Γλωσσικῆς ἐταιρείας συλλογὰς ὕλικου. Αἱ συλλογαὶ αὐταὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ 1921 ἐν συνόλῳ τὸν ἀριθμὸν ἑβδομήκοντα δύο καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν πᾶσαι ὑπὲρ τοῦ Λεξικοῦ. Ἄλλη πηγὴ πλουτισμοῦ τοῦ ἀρχείου εἶναι αἱ ἀποστολαὶ τῶν συντακτῶν πρὸς μελέτην τῶν κατὰ τόπους ἰδιωμάτων τοιαῦται δ' ἐνηργήθησαν ἕως τῶρα ἀτυχῶς μόνον δέκα. Ὡς πρὸς τὰς ἀποστολάς καὶ τὰ ἐμπόδια εἰς τὰ ὁποῖα προσκρούουν ἔγραφον εἰς μίαν τῶν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἐτησίων ἐκθέσεων τῆς ἐπιτροπείας: «..... ἡ πρώτη ἐπιχειρηθεῖσα κατ' Αὐγούστον τοῦ 1915 γλωσσικὴ περιοδεία τοῦ συντάκτου Ἑμμ. Τριανταφυλλίδη ἀνὰ τὴν βορειοδυτικὴν Ἑλλάδα, ἧς ἡ διάρκεια ὤριζετο τρίμηνος, διήρκεσεν ἕνεκα τῆς κηρυχθείσης ἐπιστρατεύσεως ἕνα μόνον μῆνα, διεκόπη δ' ἀποτόμως, διότι ὁ ἐνεργῶν αὐτὴν συντάκτης ἐκλήθη εἰς τὰς τάξεις

τοῦ στρατοῦ. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ ἐπιστράτευσις ἐκείνη, ὅπως καὶ πρὸ αὐτῆς οἱ δύο πόλεμοι, ἐστέρησε τὸ Λεξικὸν πολυτίμους δυνάμεις, διότι ἀπεμακρύνθησαν τῆς ἐν αὐτῷ ἐργασίας πλὴν τοῦ Τριανταφυλλίδη οἱ τακτικοὶ συντάκται Φ. Κουκουλές, Ν. Δεκαβάλλας, Στίλπ. Κυριακίδης, Ἰ. Βογιατζίδης, Β. Φάβης καὶ ὁ ἕκτακτος συντάκτης Π. Φουρζής.

Ὡσαύτως αἱ κατὰ τὸ 1916 ἀποφασισθεῖσαι ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας καὶ ἐγκριθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τέσσαρες ἀποστολαὶ διὰ τὴν κρατοῦσαν τότε ἀνώμαλον πολιτικὴν κατάστασιν ἢ ἐματαιώθησαν ἢ ἀποτόμως διεκόπησαν καὶ ὑπὸ τὰς σημερινὰς δὲ συνθήκας πιστεύει ἡ ἐπιτροπεία ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐνεργηθῶσιν ἐπιτυχῶς γλωσσικαὶ περιοδεῖαι. Τῆς δὲ ματαιώσεως τῶν ἀποστολῶν συνέπεια ὑπῆρξε νὰ στερηθῇ τὸ γραφεῖον πλὴν ἄλλων καὶ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ μεθοδικῶς συνηγμένου πρὸς πλουτισμὸν τοῦ ἀρχείου καὶ πάντων ἐκείνων τῶν στοιχείων, ὅσα ἀπαιτοῦνται πρὸς ἴδρυσιν δικτύου ἀνταποκριτῶν». Σχετικῆ μετὸν πλουτισμὸν τοῦ ἀρχείου εἶναι ἐκτὸς τῶν ἀποστολῶν καὶ ἡ συλλογὴ τῶν τεχνικῶν ἐπαγγελματικῶν ὄρων· ἕως τῶρα ἐμελετήθησαν οἱ ὄροι ἐβδομήκοντα δύο τεχνῶν καὶ ἐπαγγελμάτων, μένουσι δ' ἀκόμη ἀμελέτητοι πενήκοντα ἑπτὰ.

Τὸ ἀρχεῖον ἐπλουτίσθη ἀκόμη μετ' ὑλικὸν ἀπὸ διάφορα ἔντυπα, βιβλία, περιοδικά, ἐφημερίδας κ.λ.π. καὶ ἀπὸ διάφορα χειρόγραφα. Τῶν ἐντύπων καὶ χειρογράφων ἔχει τὸ γραφεῖον δύο λεπτομερεῖς καταλόγους, οἱ ὅποιοι ὅμως ἀκόμη δὲν ἐξηγτηλήθησαν. Ἐντυπα ἕως τὸ τέλος τοῦ 1921 ἀπεδελτιώθησαν ἑπτακόσια, χειρόγραφα δὲ διακόσια πενήκοντα. Τόσην ἔκτασιν ἔλαβε ἡ ἐργασία πρὸς ἀπάνθισιν ὑλικοῦ καὶ πλουτισμὸν τοῦ ἀρχείου.

Ἰδιαιτέραν δυσκολίαν ὡς γνωστὸν παρουσιάζουν αἱ λέξεις τοῦ φυσικοῦ κόσμου διὰ τὰς ὁποίας εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξακριβωθῇ ὁ ἐπιστημονικὸς ὄρος· πρὸς τοῦτο ἐργάζεται εἰδικὸς συντάκτης, ἐξηρηνήθησαν δὲ καὶ συνετάχθησαν μέχρι τέλους τοῦ 1921 ἄρθρα λέξεων τοῦ φυσικοῦ κόσμου περιεχόμενα εἰς ἐβδομήκοντα πέντε κυττῆα καὶ ὀλοκλήρου τοῦ ἀρχείου τὰ ἄρθρα τῶν τουρκικῶν λέξεων μέχρι τοῦ σ.

Εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ προσωπικοῦ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἐκδοσις ἐτησίου περιοδικοῦ μὲ τὸν τίτλον «Λεξικογραφικὸν ἀρχεῖον τῆς μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς» ἀπὸ τοῦ 1915. Τοῦ δημοσιεύματος αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἕως σήμερον ἕξ τόμοι, τέσσαρες μὲν ὡς παράρτημα τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ περιοδικοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιστημονικῆς εταιρείας, δύο δὲ χωριστὰ καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶν, διότι ἀπὸ τοῦ 1918 ἐκδίδεται τὸ περιοδικὸν δημοσίᾳ δαπάνῃ. Διὰ νὰ ἐννοηθῇ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἔργον τῆς συντάξεως παραθέτω ἐκ τοῦ προλόγου τοῦ α' τόμου τὸ κυριώτερον μέρος:

«Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν συντακτικῶν ἀρθρῶν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πολλάκις οἱ συντάκται προβαίνουν εἰς λύσιν ζητημάτων ἐπιστημονικῆς φύσεως ἀναφερομένων εἰς τὴν ἔτυμολογίαν, ὀρθογραφίαν καὶ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν λέξεώς τινος, ἔνεκα δ' ὅμως τῆς ἐπιβεβλημένης συντομίας, μεθ' ἧς γράφονται τὰ συντακτικὰ ἀρθρα, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐκτεθῶσιν ἐν αὐτοῖς οἱ λόγοι καὶ τὰ ἐπιχειρήματα, ἅτινα μετεχειρίσθησαν, ἵνα καταλήξωσιν εἰς τὰ ἐν τῷ συντακτικῷ ἀρθρῷ παρατιθέμενα συμπεράσματα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῶν ἐργασίας.

Διὰ τοῦτο ἐνομίσθη καλὸν νὰ ἰδρυθῇ ἴδιον δημοσίευμα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς, ἐν ᾧ νὰ δημοσιεύωνται αἱ ἐπιστημονικαὶ αὐταὶ ἐργασίαι τῶν συντακτῶν, ἵνα οὕτω τὰ συμπεράσματα τῶν ἐργασιῶν τῶν δημοσιευόμενα πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Λεξικοῦ ταχύτερον καταστῶσι γνωστὰ τῷ δημοσίῳ, ἅμα δέ, ἐπερχομένης τυχὸν συζητήσεως καὶ τῆς ἀληθείας καλύτερον ἑξακριβουμένης, καταστῆ δυνατόν νὰ καταχωρισθῇ αὕτη ἐν τῇ ὀριστικῇ τοῦ Λεξικοῦ ἐκδόσει. Ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ θὰ δημοσιεύωνται ἐπίσης καὶ ἕτεραι πραγματεῖαι συντελοῦσαι εἰς τὴν διασάφησιν τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου τῆς ἡμετέρας γλώσσης».

Μέχρι τέλους τοῦ 1922 ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ἐνενήκοντα καὶ τέσσαρες πραγματεῖαι ἐκ τῶν ὁποίων ἑβδομήκοντα πέντε εἶναι τῶν συντακτῶν. Ἀναλύσεις καὶ κρίσεις ὑπὸ ξένων ἐπαινετικαὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν εἰς ξένα ἐπιστημονικὰ περιοδικά, κατὰ δὲ τὸ 1922 ἡ ἐν

Παρισίους Association des Etudes Grecques ἐβράβευσε τὸ περιοδικὸν μὲ τὸ βραβεῖον Ζάππα.

Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τοῦ 1914 ἔγιναν πολλὰ βελτιώσεις ὡς πρὸς τὸν τρόπον καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας καὶ ἐπεδιώχθη ἡ ὁμοιόμορφος σύνταξις τῶν ἄρθρων. Καὶ εἶναι τῶρα ἔτοιμα πρὸς ἔκδοσιν τὰ ἄρθρα τοῦ α, β, γ, δ, ὑπολογίζεται δ' ὅτι μόνον τὸ στοιχεῖον α θὰ ἀποτελέσῃ τόμον σχήματος 4^{ου} μεγάλου ἐκ σελίδων διστηλῶν ἑξακοσίων περίπου. Ἀρχομένου τοῦ 1923 ἐλπίζεται ὅτι θ' ἀρχίσῃ ἡ τύπωσις.

Αὐτὰ εἶναι τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐργασίας κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ βίου τοῦ γραφείου ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι σήμερον. Ἀπὸ τοῦ 1914 ἡ ἐργασία ἀποβλέπει καθαρὰ εἰς δύο τινὰ καὶ εἰς τὸ νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ προαχθοῦν αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν γλῶσσαν μας λεξικογραφικαὶ ἐργασίαι καὶ εἰς τὸ νὰ ἐτοιμασθῇ ὅσον τὸ δυνατόν τελειότερον τὸ νεοελληνικὸν Λεξικόν, τοῦ ὁποίου, ὅπως ἐγράφη εἰς ἓνα ὑπόμνημα τῶν συντακτῶν πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν «σκοπὸς εἶναι νὰ περιλάβῃ τὴν δημώδη ἑλληνικὴν γλῶσσαν τόσον τὴν κοινὴν ὅσον καὶ τὰ ἑκασταχοῦ ἰδιώματά της. Τὸ ἔργον θὰ ἔχῃ ἱστορικὸν χαρακτήρα» θὰ διαφωτίξῃ δηλαδὴ τὴν ἱστορικὴν συνάφειαν τῶν νεωτέρων γλωσσικῶν στοιχείων μὲ τὸ παρελθόν.

Γενικώτερα ἡ σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ θ' ἀποβλέπη: νὰ διαφωτίσῃ μὲ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης μαζὶ μὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὴν λαογραφίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶναι φορεὺς—νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, εἰς τοὺς συγγραφεῖς του καὶ ὅλους τοὺς μορφωμένους τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ ποικίλα φραστικὰ μέσα ποῦ κρύπτονται εἰς τὰ πλούσια νεοελληνικὰ ἰδιώματα—νὰ προαγάγῃ τὰς φιλολογικὰς καὶ νεοελληνικὰς σπουδὰς καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ Ἔθνος τὸ κυριώτατον βοήθημα διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἔθνισμοῦ του εἰς ἔργον τὸ ὁποῖον θὰ ἔχῃ πολλαπλῶς ἔθνικὸν χαρακτήρα.

Σύμφωνα μὲ αὐτὰ θ' ἀποτείνεται πρωτίστως εἰς τοὺς ἐπιότημονας καὶ λογίους, ἀλλὰ θὰ ἡμπορῇ νὰ γίνῃ πολῦτιμος σύμβουλος διὰ κάθε δμόγλωσσον ἐνδιαφερόμενον διὰ τὴν γλῶσσαν του καὶ τὴν ἱστορίαν της».

Τοιοῦτος ὁ σκοπὸς καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ Λεξικοῦ. Νομίζω ὅτι εἶναι ἀρκετὰ ὅσα εἶπον. Τώρα ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ τελειώσω τὸ ἄρθρον μου μὲ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἔλεγε τὸν Μάρτιον τοῦ 1912 ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν ἀνατολιστῶν περὶ τοῦ Λεξικοῦ ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς, ὁ καθηγητῆς Χατζιδάκις. «Τὸ ἔργον εἶναι μέγα, μέγιστον καὶ πρὸς πολλὰς παλαίει καὶ θὰ παλαίση ἔτι δυσκολίας· ἀλλ' οἱ γενναῖοι ἄνδρες, ὅταν κατόπιν μακρᾶς σκέψεως πεισθῶσιν ὅτι ἔργον τι εἶναι ἀναγκαῖον, ὅτι εἶναι καθήκον αὐτῶν, ἀναλαμβάνουσιν αὐτὸ καὶ δὲν ἀναμετροῦσιν ἐριπολικῶς κατὰ πόσον τοῦτο εἶναι δύσκολον ἢ εὐκολον — τί τῶν ἀληθῶς καὶ γνησίως καλῶν ὑπῆρξέ ποτε εὐκολον; τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τ'ἀγάθ' οἱ θεοί! — οὐδὲ συλλογίζονται ἂν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν θὰ τύχῳσιν ὑποστηρίξεως ἢ τοῖναντίον ἀντιδράσεως· ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον ἐξετάζουσιν, ἂν τοῦτο εἶναι καθήκον αὐτῶν ἀτομικόν, ἐθνικόν ἢ ἐπιστημονικόν. Οἱ ἀείμνηστοι πατέρες ἡμῶν, ἀναλαμβάνοντες τὸν μέγαν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, δὲν ἀνεμέτρησαν τὰς ἑαυτῶν καὶ τὰς τοῦ τυράννου περὶκὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις οὐδὲ τοὺς πόρους, ἀλλ' ἀπλῶς ἂν εἶχον καθήκον ἐπιτακτικόν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν νὰ τολμήσωσι τὸ μέγα ἔργον. Τοιαύτη στερεά, ἀδαμαντίνη πεποιθήσις περὶ τοῦ μεγάλου τούτου εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν καθήκοντος πάντων ἡμῶν, καὶ ἅμα ἡ ἀγαθὴ ἐλπίς ἦν κατὰ τὸν ἀρχαῖον ρήτορα προσῆκον εἶναι νὰ προβάλλωνται ὡς ἀσπίδα οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες πάντοτε μεγάλοις ἐπιχειροῦντες ἔργοις, ταῦτα καὶ οὐχὶ ἐπιπολαιότης καὶ ὄνειρα θερινῆς νυκτὸς ἔπεισαν τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναλάβῃ τὴν σύνταξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῆς σήμερον. Ἡμεῖς δὲ συνειδότες τὰ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν μεγάλα καθήκοντα ἡμῶν δὲν θὰ ἀποδυσπετήσωμεν πρὸς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς δυσκολίας, ἀλλὰ παντὶ σθένει θὰ προσπαθήσωμεν ὅπως μὴ διαψευσθῶσιν αἱ χρησταὶ ἐλπίδες τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τῶν φίλων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐπιστήμης».